

PÄRNU SÜTEVAKA HUMANITAARGÜMNAASIUM
HELEN MARIA RAADIK
PRIMA SOTSIAAL

VALIMISIGA JA NOORTE SUHTUMINE VALIMISEA LANGETAMISESSE KOLME PÄRNU GÜMNAASIUMI ÕPILASTE NÄITEL

JUHENDAJA EPP PAVELTS

SISSEJUHATUS

Siinse uurimistöö teema on: valimisiga ja noorte suhtumine valimisea langetamisesse kolme Pärnu gümnaasiumi õpilaste näitel. Teema hakkas autorit huvitama, kuna see on juba mõnda aega Eesti meedias aktuaalne. Sellest on palju räägitud ka erinevates noorteorganisatsioonides, kus autor on tegutsenud. Seega otsustati valimisea langetamist lähemalt uurida. Teema vajab tähelepanu, kuna hetkel on Riigikogus lugemisel eelnõu, mis käsitleb valimisea langetamist kohalikel valimistel. Töö lähenemisviis on uudne, sest kajastab eelnimetatud eelnõu ja uurib ka välisriike, kus lähiajal on valimisiga langetatud.

Töö eesmärk on välja selgitada, kuidas on valimisiga Eesti Vabariigis pea 100 aasta jooksul välja kujunenud, kas ja kuidas on välismaal valimisiga langetatud, ning milline on noorte suhtumine valimisea langetamisse ja teadlikkus ühiskonnas toimuvast. Uuritav probleem on see, kas 16-aastased ise soovivad, et valimisiga langetataks. Esitati kolm hüpoteesi: noored ise ei poolda valimisea langetamist, noorte teadlikkus ühiskonnas ja Eesti poliitikas toimuvast pole heal tasemel, ja noorte teadlikkus kohalikus omavalitsuses toimuvast pole heal tasemel. Hea tasemena eeldatakse, et vähemalt 75% küsitletuist teab küsimuse vastust.

Teemaga seonduvaid usaldusväärseid materjale leidis rohkelt. Uurimistöö valmimiseks kasutati erinevate aastate põhiseaduseid paberväljaannetena või elektroonilisest Riigi Teatajast. Lisaks on kasutatud erinevaid veebilehti: Riigikogu, Vabariigi Valimiskomisjoni ja

Eesti Vabariigi põhiseaduse 2012. aasta kommenteeritud väljaande veebilehte, veebipõhist entsüklopeediat Estonica. Kasutatud on erinevaid teoseid, eriti ajalooramatuid, näiteks „Eesti ajalugu VI“, „Eesti Kongress. Siin ja praegu“, kõrgkooliõpikut „Poliitika ja valitsemise alused“. Allikatena kasutati ka artikleid kodu- ja välismaistest uudiseportaalidest ning ajakirjadest Tuna ja Riigikogu Toimetised. Toetuti erinevate noorteorganisatsioonide kodulehtedele ja materjalidele.

Pärnu kolmes gümnaasiumis korraldati 10. klassi õpilaste seas küsitlus. Küsitlusega selgitati välja õpilaste suhtumine valimisea langetamisesse ja nende teadlikkus ühiskonnas toimuvast.

Töö esimene osa sisaldab teooriat: antakse ülevaade valimisea kujunemisest Eestis ajaloos alates Asutava Kogu valimistest Riigikogu valimisea langetamise eelnõuni. Töö teises osas on lühiülevaade erinevatest maailma riikidest, kus valimisiga on langetatud. Töö kolmas osa on küsitluse tulemuste analüüs.

Töö tulemus tutvustab välisriike, kus valimisiga on langetatud ja näitlikustab valimisea langetamise kasvavat trendi. Samuti tutvustab töö Eesti valimisea kujunemist aastate lõikes. Töö tulemus võiks aidata poliitikuid noorte arvamusega arvestamisel ja anda informatsiooni haridustöötajatele ja otsustajatele, et noored pigem ei ole valimisea langetamise poolt ja pole piisavalt teadlikud. Töö võiks otsustajatele edasi anda noorte arvamust, et kui nad oleksid rohkem teadlikud, tuleksid nad meelsamini valida.

Autor tänab Pärnu Koidula Gümnaasiumi, Pärnu Ühisgümnaasiumi ja Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasiumi õpetajaid koostöö eest ja kõiki küsitlusele vastanud õpilasi oma arvamuse jagamise eest. Autor tänab ka oma juhendajat Epp Paveltsit asjatundliku juhendamise eest. Aitäh!

1. EESTI VALIMISEA KUJUNEMINE AJALOO VÄLTEL

Selles peatükis vaadeldakse Eestis toimunud erinevaid valimisi ja analüüsitakse, kuidas on valimisiga läbi aja kujunenud. Selgitatakse, milline on praegu Eestis kehtiv valimisiga. Peatükis toetutakse Eesti põhiseadustele, kuna valimisiga ehk hääleõiguslik iga määratakse riigi põhiseaduses.

1.1. VALIMISEA KUJUNEMINE EESTI VABARIIGIS AASTATEL 1918–1940

Eesti Vabariigis toimus aastatel 1918–1940 kuus Riigikogu valimist (1920, 1923, 1926, 1929, 1932 ja 1938), kuus kohalikku valimist (1919, 1921, 1923, 1927, 1930 ja 1934) ja kõigepealt 1919. aastal Asutava Kogu valimised (Valimised Eestis 2014). Alapeatükis uuritakse, milline oli valimisiga Eesti Vabariigis enne Nõukogude Liidu okupatsiooni.

1.1.1. Asutava Kogu valimised

1919. aasta 5.–7. aprillil toimunud Asutava Kogu valimised olid Eesti Vabariigi esimesed üldvalimised. Asutava Kogu tähtsaim ülesanne oli põhiseaduse väljatöötamine ja vastuvõtmine (Seadusandlikud kogud 2014).

Asutava Kogu valimistel omas olulist rolli Eestimaa Kubermangu Ajutine Maanõukogu, mille juhtimisel võeti eestlaste kätte kohalik haldusvõim, kuulutati 24. veebruaril 1918 välja Eesti iseseisvus ning organiseeriti iseseisvuse kaitset Vabadussõja perioodil. Maanõukogu liikmed olid valitud maakondade ja linnade maanõukogude liikmete seast (Eestimaa Kubermangu Ajutise Maanõukogu loomine ja tegevus 2008).

Asutava Kogu valimisi oli planeeritud 1918. aastal, kui 20. novembril otsustas Maanõukogu, et äsjane istungjärk jääb viimaseks ja edaspidi tegeletakse vaid Asutava Kogu valimiste korraldamisega. Toona lükkusid valimised edasi, sest 27. detsembril 1918. aastal kogunes Maanõukogu vaatamata varasemasele otsusele erakorraliseks istungiks ja raske poliitilise seisukorra tõttu otsustati Asutava Kogu valimised edasi lükata. Uut tähtaega ei määratud (Pajur et al 2005: 48).

1919. aasta veebruaris taaskäivitusid ettevalmistused Asutava Kogu valimisteks. Maanõukogu 1. veebruaril peetud istungjärgu tulemusena moodustati valimiste peakomitee, määrati kindlaks valimiste toimumise aeg, jagati Eesti territoorium valimisringkondadeks. Valimised pidid olema üldised, ühetaolised ja otsesed ning toimuma proportsionaalse süsteemi alusel. Valimistel võisid osaleda kõik Eesti Vabariigi kodanikud, vaatamata nende poliitilistele tõekspidamistele, usutunnistusele, rahvusele, soole ja varanduslikule seisule. Ainus kehtiv piirang oli vanuseline: alla 20-aastased ei saanud valida (Pajur et al 2005: 48).

1.1.2. Valimisiga aastatel 1920–1938

1920. aasta põhiseaduse alusel teostas seadusandlikku võimu Riigikogu, mille korralised valimised leidsid aset iga 3 aasta tagant. Valimisõigus oli üldine ja ühetaoline, ilma eesõigusteta ja suuremate piiranguteta (Pajur et al 2005: 69). Põhiseaduse § 27 kohaselt oli Eestis riigivõimu kõrgemaks teostajaks rahvas ise oma hääleõiguslike kodanike näol. Hääleõiguslikuks loeti iga kodanik, kes on saanud kakskümmend aasta vanaks ja on olnud vahetpidamata vähemalt ühe aasta Eesti kodakondsusega (Eesti Vabariigi põhiseadus 1920). Seega jäi kehtima sama valimisiga, mis ka Asutava Kogu valimistel – 20 eluaastat.

14.–16. oktoobril 1933. aastal pandi rahvahääletusele põhiseaduse muutmine. Tegemist oli vabadussõdalaste poolt rahvaalgatuse korras esitatud eelnõuga. Rahvahääletuse tulemusel uuenenud põhiseadus muutis Eesti riigi valitsemisvormi, mis kokkuvõtvalt tähendas pööret

autoritaarsuse poole. Põhiseaduse sisulised muudatused olid nii olulised, et hakati rääkima uuest, 1933. a põhiseadusest. Formaalselt oli tegemist kehtiva 1920. a põhiseaduse uue redaktsiooniga, mis jõustus 24. jaanuaril 1934 (Madise et al 2012). Muudatuste seas vähendati Riigikogu liikmeskonda 50 saadikule, loodi riigipea institutsioon jne (Pajur et al 2005: 89). Valimisiga jäi 1933. aasta põhiseaduses samaks – 20 eluaastat.

Eesti Vabariigi kolmas põhiseadus võeti vastu 28. juulil 1937 Rahvuskogu kodade ühisistungil (Pajur et al 2005: 98). Kahekojaline Rahvuskogu, mis tegutses Eestis aastatel 1936–1937, moodustati 1936. aasta rahvahääletuse alusel. Esimene koda valiti ning teise koja moodustasid kohtute, omavalitsuste, Tartu Ülikooli, Kaitseliidu ja kirikute esindajad ning riigivanema määratud liikmed (Rahvuskogu 2015).

Põhiseadus jõustus 1. jaanuaril 1938. aastal ja kehtis faktiliselt 16. juunini 1940, mil Nõukogude Liit okupeeris Eesti, juriidiliselt aga 28. juunini 1992, mil rahvahääletusel võeti vastu Eesti Vabariigi neljas põhiseadus (Eesti... 2014).

Põhiseaduse jõustumisega astus Eesti legaliseeritud autoritaarse võimu järku. Uus põhiseadus deklareeris küll kõiki kodanike põhiõiguseid, kuid lubas sõna- ja ühinemisevabadust kitsendada riigi julgeoleku, kõlbluse ja avaliku korra huvides (Ruusmann 1997: 132–133).

1937. aasta põhiseaduse § 36 kohaselt on hääleõiguslik iga kodanik, kes on saanud kakskümmend kaks aastat vanaks ja on olnud vahetpidamata vähemalt kolm aastat Eesti kodakondsuses (Eesti Vabariigi põhiseadus 1937). Valimistsensuse tõstmist peeti kodanikuõiguste piiramiseks, lisaks sellele kadus näiteks streigiõigust garanteerinud paragrahv ja rahvaalgatuse õigus (Pajur et al 2005: 98).

Seega tõsteti kolmanda põhiseadusega valimisiga ja ka ajaperioodi, mil peab olema Eesti kodanik. Valimisea tõstmise põhjusteks võib pakkuda, et Eestis tol perioodil legaliseeritud autoritaarse korra tõttu muutusid karmimaks ka valimisi puudutavad kriteeriumid.

On ka järeldatud, et kuigi põhiseaduses oli ulatuslik peatükk „Eesti kodanikkude õigused ja kohustused” 27 paragrahviga, kärbiti samas oluliselt rahva osalemist riigivõimu teostamisel (Lühiülevaade põhiseaduse ajaloost 2014). Seega võis valimisea tõstmine olla üks meetod, kuidas takistada rahva osalust: valimisealisi kodanikke on ea tõstmise tõttu vähem.

1.2 VALIMISEA KUJUNEMINE AASTATEL 1940–1990

16. juunil 1940 tungis Nõukogude Liidu Punaarmee Eestisse ja okupeeris riigi. 21. juulil 1940 asendati senine riigikord nõukogude korruga ja 6. augustil annekteeriti Eesti Nõukogude Liidu koosseisu. 1941. aasta suvest 1944. aasta sügiseni oli Eesti Saksa okupatsiooni all ja kuulus

kindralkomissariaadina Ostlandi riigikomissariaadi koosseisu (Eesti...2014). Saksa okupatsiooni ajal ei toimunud valimisi ega muudetud valimisea alampiiri.

5. juulil 1940. aastal ilmus president Konstantin Pätsi otsus uue Riigivolikogu koosseisu valimise ja Riiginõukogu kujundamise kohta. Kehtivat seadusandlust rikuti jämedalt: näiteks valimiste ettevalmistamiseks jäi 9 päeva 35 päeva asemel. Valitsus määras valimiste toimumisajaks 14.–15. juuli ja muutis senist valimisseadust: muudeti 32 paragrahvi ehk rohkem kui 40%. Okupatsioonivõimud piirasid opositsiooni tegevusvõimalusi ja sõelale jäi ainult üks opositsiooniline kandidaat. Valimisjaoskondades olid kohal punaarmeeelased (Pajur et al 2005: 170–171).

Valimisseadust muutes jäi valimisiga kehtima, kuna 1940. aastal oli Riigivolikogu valimistel valimisea alampiiriks Eesti Vabariigi seaduse kohaselt endiselt 22 eluaastat (Puur et al 2010: 65).

1941. aasta 12. jaanuaril toimusid Nõukogude Liidu Ülemnõukogu täiendavad valimised (Pajur et al 2005: 173). 1940. aasta Riigivolikogu valimiste ja 1941. aasta NSV Liidu Ülemnõukogu täiendavate valimiste osas tuleb täheldada erinevust valimisea alampiiris: NSVL põhiseadusele vastavalt osalesid 1941. aasta valimistel kodanikud alates 18. eluaastast, 1940. aastal Eesti Vabariigi seadustele vastavalt alates 22-aastased kodanikud (Puur et al 2010: 65). Saab järeldada, et aasta jooksul langetati valimisiga nelja aasta võrra.

1.2.1. Valimisiga Eesti Nõukogu Sotsialistliku Vabariigi konstitutsioonis

Nõukogude Eestis tuli kehtestada uus põhiseadus. Eesti NSV konstitutsioon oli koostatud lähtuvalt NSV Liidu 1936. aastal vastu võetud konstitutsioonist ja võeti vastu 25. augustil 1940. aastal Riigivolikogu viimasel koosolekul, mil Riigivolikogu nimetati ümber ENSV Ajutiseks Ülemnõukoguks (Puur et al 2010: 61–62).

ENSV 1940. aasta konstitutsiooni § 107 järgi oli kõigil ENSV kodanikel, kes on saanud 18-aastaseks, sõltumata rassist ja rahvuslikust kuuluvusest, usutunnistusest, hariduslikust tsensusest, asukohast, sotsiaalsest päritolust, varanduslikust seisukorrast ja endisest tegevusest, on õigus osa võtta saadikute valimisest ja olla valitav, välja arvatud nõdrameelsed ja isikud, kes kohtuotsuse põhjal on ilma jäetud valimisõigusest (ENSV konstitutsioon 1940: 19).

Valimisea alampiir, 18 eluaastat, kehtis nii kohalikul kui ka riigi tasandil. ENSV 1940. aasta konstitutsiooni § 106 kohaselt toimetavad valijad saadikute valimisi kõigisse töötava rahva saadikute Nõukogudesse. Nendeks on ENSV Ülemnõukogu ja maakondade, linnade, valdade ja alevite töötava rahva saadikute Nõukogud.

1940. aasta ENSV konstitutsioon kehtis vormiliselt 1978. aastani. Eesti NSV Ülemnõukogu IX koosseisu erakorralisel istungjärgul 13. aprillil 1978 võeti vastu uus ENSV konstitutsioon (Nutt 2009).

Alljärgnev materjal pärineb Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi 1978. aasta konstitutsioonist (ENSV konstitutsioon 1979: 49–51). Konstitutsiooni § 84 järgi toimub saadikute valimine kõigisse rahvasaadikute nõukogudesse üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletusel. §-s 78 täpsustatakse, et rahvasaadikute nõukogud on Eesti NSV Ülemnõukogu, rajoonide, linnade, Tallinna linnarajoonide, alevite ja külade rahvasaadikute nõukogud. § 85 järgi on kõigil Eesti NSV kodanikel, kes on saanud 18-aastaseks, õigus valida ja olla valitud, välja arvatud isikud, kes seadusega kehtestatud korras on tunnustatud nõdrameelseks. Järelikult on valimisiga endiselt 18 eluaastat nagu ka varasemas, 1940. aasta konstitutsioonis.

1.2.2. Eesti Kongressi valimised

1980. aastatel elavnes Eestis kodanikuühiskond ja moodustati poliitilisi ühendusi, korraldati meeleavaldusi. Ühiskond organiseerus ja aktiveerus poliitiliselt (Pajur et al 2005: 376). 1980. aastate lõpuks kasvas omariikluse taastamist pooldavate ringkondade mõjukus. Üks ilmingutest oli kodanike komiteede liikumine (Pajur et al 2005: 385).

1989. aastal Eestis alanud kodanike komiteede liikumine muutus kiiresti massiliseks, sama aasta novembris tuli kokku Eesti Kodanike Peakomitee (Pajur et al 2005: 385). Eesti Vabariigi taasloomiseks oli vaja õigusjärgset kodanikkonda, rahvaalgatuse korras asutatud Eesti Kodanike Komiteed võtsid enda kanda ülesande kodanikkond registreerida. Registreeritud õigusjärgsed kodanikud valisid 24. veebruaril 1990 oma esinduskogu, Eesti Kongressi (Eesti Kongress 2014).

Valimistest võttis osa 557 163 registreeritud Eesti Vabariigi kodanikku ja 34 345 Eesti Vabariigi kodakondsuse taotlejat (Kiin 2000: 54). Eesti Kongressi näol ei olnud tegemist reaalselt võimu omava riigiorganiga, vaid Eesti iseseisvumist taotlevate rahvuslaste nõukojaga, mis seadis eesmärgiks Eesti Vabariigi taastamise õigusliku järjepidevuse alusel (Eesti Kongress 2014).

6. jaanuaril 1990. aastal võeti Eesti Vabariigi kodanike maakonnakomiteede konverentsil vastu Eesti Kongressi valimiste põhidokumendid, üks dokumentidest oli Eesti Kongressi valimiste eeskiri (Kiin 2000: 43). Valimiste eeskirjas I osa „Üldeeskirjad“ 5. punkti järgi olid valimistel hääleõiguslik kõik Eesti Vabariigi kodanikud alates 16. eluaastast, välja arvatud isikud, kes on tunnustatud teovõimetuks (Eesti Kongressi valimiste... 1990). Seega oli Eesti

Kongressi valimistel valimisea alampiir 16 eluaastat.

Toona valimisi korraldanud Eesti Kodanike Peakomitee juhatuse liige Eve Pärnaste on meenutatud, et kuna kodanike registreerimisel osales ka palju noori ja üldse näitasid noored tol ajal üles suurt isamaalisust ja aktiivsust, siis ei tahtnud valimiste korraldajad 16-aastastelt aktivistidelt ära võtta rõõmu tulla esimest korda elus valima just Eesti Kongressi. Tegu oli ajaloolise hetkega, sest nendele valimiste tulemusena on Eesti esimene territoorium Euroopas, kus 16-aastased on saanud valida (Valimisea langetamine... 2014).

Tuleb täheldada, et Eesti Kongressi valimine oli kodanikualgatus, mitte riigi poolt korraldatud. Üritusest võttis osa üle poole miljoni inimese, mis näitab, et tegu oli rahvale olulise sündmusega. Seega peab valimisea alampiiri kujunemisel tähelepanu pöörama ka Eesti Kongressi valimistele.

1.3. VALIMISEA KUJUNEMINE TAASISEISEISVUNUD EESTI VABARIIGIS

1.3.1. Valimisiga Eesti Vabariigi 1992. aasta põhiseaduses

Eesti iseseisvus taastati 20. augustil 1991. aastal, kui Ülemnõukogu võttis vastu „Otsuse Eesti riiklikust iseseisvusest“ (Pajur et al 2005: 393). Taasiseseisvunud riigis oli üks esmaseid ülesandeid sätestada riigi põhikord. Moodustati Põhiseaduse assamblee, kes perioodil 13. september 1991 – 10. aprill 1992 töötas välja nii põhiseaduse kui ka põhiseaduse rakendamise seaduse teksti (Pajur et al 2005: 399).

Rahvahääletus põhiseaduse vastuvõtmiseks toimus 28. juunil 1992. aastal, vastavalt Eesti Vabariigi põhiseaduse rakendamise seaduse §-le 9 jõustus põhiseadus vastuvõtmise kuupäevast, seega 28. juunist 1992 (Madise et al 2012).

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 57 järgi on hääleõiguslik Eesti kodanik, kes on saanud kaheksateist aastat vanaks (Eesti Vabariigi põhiseadus 1992).

Eesti Vabariigi Riigikogu valimisseaduse § 4 järgi on õigus valida Eesti Vabariigi kodanikel, kes valimispäevaks on saanud 18-aastaseks ja kes alaliselt elavad Eesti Vabariigi territooriumil (Riigikogu valimise seadus 2002). Eesti Vabariigi kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seaduse § 5 järgi on hääletamisõigus on Eesti kodanikul ja Euroopa Liidu kodanikul, kes on valimispäevaks saanud 18-aastaseks ja kelle püsiv elukoht, see on elukoht, mille aadressiandmed on kantud Eesti rahvastikuregistrisse, asub vastavas vallas või linnas (Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus 2002). Seega kehtib Eestis valimisea alampiir 18 eluaastat nii kohalikel kui ka parlamendivalimistel.

1.3.2. Riigikogu eelnõu valimisea langetamiseks

1. juulil 2014. aastal algatasid Riigikogu 41 saadikut eelnõu, mis muudaks põhiseadust kohalike omavalitsuse volikogu valimiste valimisea osas. Eelnõu võeti samal päeval menetlusse ja näeb ette põhiseaduse § 156 lõike 2 muutmise, et kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel on seaduses ettenähtud tingimustel hääleõiguslikud selle omavalitsuse maa alal püsivalt elavad isikud, kes on vähemalt kuusteist aastat vanad (Menetlusse... 2014).

Eestis on mõte valimisea langetamisest olnud aastaid arutlusel, kuid mitte kogu aeg sama intensiivselt. Eesti Noorteühenduste Liidu pöördumine riigikogu fraktsioonide poole andis tõuke tänasele algatusele põhiseadust muuta. Koalitsiooni fraktsioonides, samuti akadeemilistes ja kodanikuühiskonna ringkondades leidis see idee üldiselt positiivse vastukaja (Maruste 2014).

Alljärgnev materjal pärineb ERR-i uudisteportaalil 31. juulil 2014. aastal avaldatud Priit Lutsu artiklist „Valitsus toetas valimisea langetamise eelnõu“ (Luts 2014).

Algatatud eelnõu toetas 31. juulil peetud istungil valitsus, justiits- ja siseministerium avaldasid toetust varem. Valimisea langetamine vajab kahe Riigikogu koosseisu heakskiitu. Eelnõu algatajad ehk 29 Reformierakonna ja 12 Sotsiaaldemokraatliku erakonna saadikut eelistavad muuta põhiseadust Riigikogu kahe järjestikuse koosseisu poolt nii, et praegune koosseis langetaks otsuse enne volituste lõppu ehk enne 2015. aasta märtsikuud ning pärast parlamendivalimisi saaks Riigikogu uus XIII koosseis otsuse langetada 2015. aasta jooksul. Järgmised kohalikud valimised on aastal 2017 ja selleks ajaks on võimalik seadus jõustada. Seega kavatsetakse valimisiga langetada algul kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel, kuid mitte Riigikogu ega Euroopa parlamendi valimistel.

16. septembril 2014. aastal võeti eelnõu Riigikogu täiskogu päevakorda. Korralisel istungil võeti vastu otsus: esimene lugemine lõpetatud. Põhiseaduskomisjon määras muudatusettepanekute tähtajaks 16. oktoober 2014 (Eelnõu menetluskäik 2014).

Eesti Vabariigis on pea 100-aastase perioodi jooksul kehtinud erinevaid valimisea alampiire. Eesti esimestel üldvalimistel, Asutava Kogu valimistel, oli valimisea alampiir 20 eluaastat. Sama alampiir oli sätestatud ka Eesti Vabariigi 1920. ja 1933. aasta põhiseadustes. 1937. aasta põhiseaduses tõsteti valimistsensust. Valimisiga oli nüüd 22 eluaastat. Nõukogude okupatsiooni ajal kehtivates Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi 1940. ja 1978. aasta konstitutsioonide järgi oli valimisiga 18 aastat. 1990. aastal toimusid kodanikualgatusena Eesti Kongressi valimised, millest võttis osa üle poole miljoni registreeritud kodaniku. Kongressi valimistel oli valimisiga 16 eluaastat. Taasiseseisvunud Eesti Vabariigi 1992. aasta

põhiseaduse kohaselt on valimisiga 18 aastat nii Riigikogu kui ka kohalike omavalitsuste volikogude valimistel. 2014. aastal algatati Riigikogu saadikute poolt eelnõu langetada kohalike omavalitsuste volikogude valimise alampiiri 16. eluaastale. Eelnõu läbis esimese lugemise ja hetkel tehakse muudatusettepanekuid.

2. VÄLISRIIKIDE KOGEMUS VALIMISEA LANGETAMISEL

Valimisea langetamisel peetakse oluliseks välisriikide kogemust. Järgnevas peatükis antakse ülevaade riikide valimisigadest: tuuakse välja, millistes riikides on valimisiga madalam kui 18 eluaastat. Põhjalikumalt vaadeldakse Euroopa riike, kus valimisiga on langetatud. Kõiki maailma riike põhjalikumalt ei vaadelda, sest pidevalt tekib juurde uusi riike, kus valimisiga on langetatud.

Valimisea langetamisest 18. eluaastalt 16. eluaastale on saamas ülemaailmne trend (Lowering the Voting Age 2014). Valimisiga on langetatud nii Euroopa kui ka Lõuna-Ameerika riikides.

Valimisea langetamise pooldajad esitavad erinevaid argumente, miks sellist muutust on vaja. Eesti Noorteühenduste Liit pooldab valimisea langetamist, et noori rohkem poliitikasse kaasata, anda neile kodanikuhariduslikku kogemust ning et ühiskonnas ja seadusloomes neile rohkem tähelepanu pöörata (5+5 teesi valimisea langetamisest 2014). Iirimaa noorteorganisatsioon National Youth Council of Ireland toob valimisea langetamise toetuseks mitmeid põhjuseid: Euroopa rahvastik on vananev, 16–17-aastased peaksid saama valida, et demokraatlik süsteem esindaks rohkem inimesi, tänapäeva noored on rohkem ühiskonnas toimuvast teadlikud ja valimisea langetamine tõstaks noortes poliitika vastu huvi (Nine Good Reasons 2014).

2.1. VALIMISEA LANGETAMINE EUROOPA RIIKIDES

Euroopa Nõukogu on soovitanud riikidel kaaluda hääleõiguse omandamise ea alandamist 16. eluaastale (Toots 2011: 201). Mitmed Euroopa riigid on valimisiga langetanud kas kõigil või ainult kohalikel valimistel.

Euroopa Liidu liikmesriikidest on Saksamaal riiklikel valimistel valimisea alampiir 18 aastat (Voting in Germany 2014). 1990. aastatel hakkasid mõned liidumaad valimisiga langetama, esimene oli Alam-Saksimaa, kus 1996. aastal langetati kohalikel valimistel valimisiga 16. eluaastani (Laskow 2014). Kohalikel valimistel on valimisiga 16. eluaastale langetatud ka järgnevates liidumaades: Brandenburgis, Bremenis, Hamburgis, Mecklenburg-Vorpommernis, Nordrhein-Westfaleenis, Saksi-Anhaltis, Schleswig-Holsteinis ja Baden-Württembergis

(Valimisea langetamine 2014). Bremen oli esimene Saksamaa liidumaa, kes langetas 2011. aastal valimisiga liidumaa valimistel (Germany election... 2011).

Euroopa Liidu liikmesriikidest said 16-aastased valida esimese riigina Austrias 2007. aastal (Tiks 2007). Austrias on valimisiga langetatud 16. eluaastale nii Euroopa Parlamendi, Austria parlamendi valimistel kui ka presidendi ja kohaliku omavalitsuse esinduste valimistel (Kanarik 2011: 7). Austria on ainuke riik Euroopas, kus on 16- ja 17-aastastel õigus valida kõigil valimistel.

Euroopa Liidu liikmesriigis Maltal langetati kohalike volikogude valimistel valimisiga 16. eluaastani 2013. aastal. 16- ja 17-aastased noored saavad esimest korda valida 2015. aasta valimistel (Motion in parliament ... 2013).

Briti Krooni sõltkonnas on kolm piirkonda, kus on valimisiga langetatud 16. eluaastale. Alljärgnev materjal pärineb Ühendkuningriigi parlamendi alamkoja raamatukogu veebilehelt artiklist „Voting age“, mille autor on Isobel White (White 2014). 2006. aasta veebruaris langetati valimisea alampiir 16. eluaastale Briti saarestikus asuval Mani saarel (saar ei ole ametlikult Ühendkuningriikide osa, kuigi tunnistab kuninganna Elizabeth II oma riigipeana). See oli esimene kord, kui Briti saartel said 16- ja 17- aastased valida. Valimisiga kehtis esimest korda saare parlamendi valimistel.

Jersey saarel, mis on üks La Manche'i väinas asuvatest Kanalisaartest, saab samuti 16-aastaselt valida. Seal langetati valimisiga 2007. aasta juulis (Morrison 2007). Valimisiga kehtib nii parlamendi- kui ka kohalikul tasandil (16 and 17 year olds vote in Jersey 2008).

Kolmas piirkond, kus valimisiga on langetatud, on La Manche'i väinas asuv Kanalisaar Guernsey. Valimisiga langetati seal 16. eluaastale 2007. aasta oktoobris (States lowers... 2007). Guernsey's saavad 16- ja 17-aastased valida nii kohalikel kui ka parlamendivalimistel (16 Year Olds... 2007).

Ühendkuningriigi valitsuse ja Šoti valitsuse vahel 15. oktoobril 2012. aastal sõlmitud Edinburghi lepingu 10. punktis on Šoti valitsuse nõuandjate ettepanek laiendada referendumil valimisõigust 16- ja 17-aastastele. Šoti valitsus pidi otsustama, kas teha ettepanek ja kuidas täpsemalt peaks valimisõiguse laiendamine toimuma; Šoti parlament pidi ettepaneku selle jõustumiseks vastu võtma (Agreement ... 2012). 2013. aasta juunis kiitsid Šoti parlamendi liikmed ettepaneku heaks. (Scottish independence... 2013).

Šoti iseseisvusreferendumil, mis toimus 18. septembril 2014, langetati valimisiga 16. eluaastale. See on esimene kord, kui Ühendkuningriigis on alla 18-aastased valida saanud (Brant 2014). Harilikult on Šotimaal valimisea alampiir 18 eluaastat, kuid referendumil jaoks tehti erand: inimesed, kes olid saanud 18. septembriks 2014 16-aastaseks, said võimaluse

referendumil hääletada. Parlamendi ja kohalike omavalitsuste valimistele antud erand ei kehti (Who can vote... 2014).

Bosnia-Hertsegoviinas saavad 16- ja 17-aastased valida riiklikel valimistel (Wall et al 2013).

Šveitsi kanton Glarus oli Šveitsis esimene, kus langetati valimisiga 18. eluaastalt 16. eluaastale. 16- ja 17-aastased saavad alates 2007. aastast valida kantoni-sisestel ja kohalikel valimistel (Glarus decides... 2007). Rohkem kantoneid pole Šveitsis valimisiga langetanud.

2.2. VALIMISEA LANGETAMINE MUJAL MAAILMAS

Mitmes Ladina-Ameerika riigis on valimisiga 18. eluaastalt madalamale langetatud. Esimese Ladina-Ameerika riigina langetati valimisiga Nicaraguas. Nicaragua riiginõukogu võttis 1984. aasta märtsis vastu valimisseaduse, millega sätestati valimisea alampiir 21. eluaastalt 16. eluaastale. 16- ja 17-aastased said esmakordselt valida 1984. aasta novembris, kui üheaegselt toimusid presidendi- ja parlamendivalimised (Nicaragua's 1984 Elections 2014).

Brasiilias langetati valimisiga 18. eluaastalt 16. eluaastale 1988. aastal ja seda tehti põhiseadusemuudatuse kaudu (Brazil – The Electoral System 2014). Riiklikel valimistel on Brasiilias 16–17-aastastele kodanikele osalemine vabatahtlik, 18–70-aastastele kodanikele kohustuslik. Valitakse presidenti ja rahvuskongressi Congresso Nacional: saadikuid Saadikute Kambrisse (Câmara dos Deputados) ja liikmeid Föderaalsetisse (Senado Federal) (Voting in National Elections in Brazil 2014). Seega on Brasiilias valimisiga langetatud ka riiklikel valimistel.

Ecuadoris langetati valimisiga 16. eluaastale 2008. aastal põhiseadust muutes. Ecuadoris on valimine 16–17-aastastele vabatahtlik, 18–65-aastastele kohustuslik (Radzischewski 2012). Esimest korda said 16–17-aastased valida Ecuadori presidendi- ja parlamendivalimistel 2009. aasta aprillis (Ecuador... 2009).

Riiklikel valimistel on valimisiga 16. eluaastale langetatud ka Kuubal (Wall et al 2013).

Argentiinas on samuti valimisea alampiir 16. eluaastale langetatud. Argentiina kongress võttis 2012. aasta novembris vastu otsuse valimisea 18. aastalt 16. aastale langetada. Nagu Brasiilias, on ka Argentiinas 18–70-aastastele valimine kohustuslik, 16–17-aastastele vabatahtlik (Argentina voting age... 2012). Skeptikud arvasid, et valimisea langetamine on Argentiina presidendi Cristina Fernandez de Kirchneri plaan, et saada 2013. aasta seadusandliku võimu ehk kongressi valimistel suuremat toetust. Kirchneril oli vaja saada kongressis 2/3 toetust, et põhiseadust muuta. Seega võib järeldada, et 16-aastaste valimisea alampiir kehtib Argentiinas ka üleriigilistel kongressi valimistel (Argentina lowers... 2012).

Põhja-Ameerikas on valimisiga langetatud Ameerika Ühendriikides, kus on vaid üks linn,

mis on andnud oma 16–17-aastastele elanikele võimaluse valida. See on Marylandi osariigis asuv Takoma Park. 2013. aasta mais otsustas Takoma Parki linnavolikogu, et 16–17-aastased saavad valida linnavalimistel. Esimest korda said noored valida sama aasta novembris. Ameerika Ühendriikides on Takoma Parki valimisea langetamine esimene kord, kui 16-aastased on valida saanud (Powers 2013). Takoma Parki eeskujuga võib valimisea langetamise teemakorda tõsta ka teistes Ameerika Ühendriikide linnades ja osariikides.

Lisaks on maailmas veel riike, kus valimisiga on madalam kui 18 eluaastat. Näiteks saavad kohalikel valimistel 16-aastased valida Iisraelis (Wall et al 2013). Dominikaani Vabariigis võivad valida vähemalt 18-aastased ja ka nooremad, kui nad on seaduslikult abielus (EE15 2007, sub Dominikaani Vabariik). Indoneesias võivad valida vähemalt 17-aastased ja nooremad, kui nad on abielus (EE15 2007, sub Indoneesia).

Ida-Timoris võivad valida vähemalt 17-aastased (EE15 2007, sub Ida-Timor). Põhja-Koreas võivad valida vähemalt 17-aastased (EE15 2007, sub Korea, Põhja-Korea).

2.3. VALIMISEA LANGETAMISE EKSPERIMENDID

Euroopas on korraldatud erinevaid eksperimente, et uurida valimisea langetamise mõju. Norras langetati eksperimendi korras 2011. aastal kohalikel valimistel valimisiga 16. eluaastale 21 omavalitsuses. 16–17-aastaste osalusprotsent (58%) oli küll madalam kui üleüldine osalusprotsent (63%), aga kõrgem kui tavapäraste esmakordsete (18–21-aastased) hääletajate osalemise protsent (46%). Seda võib seletada kahel põhjusel: 16–17-aastased elavad veel kodus, nii et neil on hääletamine lihtsam kui kodust eemal ülikoolis õppivatel või töötavatel veidi vanematel noortel. Teiseks, katses osalenud omavalitsused nägid vaeva, et noored tuleksid hääletama. Katse eesmärk oli 16–17-aastaste poliitika huvi ja osalemist suurendada, kuid uuringud näitasid, et sellist tulemust ei saavutatud (Wall et al 2013). Ametlikult Norras valimisiga kohalikel ega riiklikel valimistel langetatud pole.

Taanis tehti sarnane eksperiment 2009. aastal, kui 31 omavalitsust langetas kohalikel valimistel valimisiga 16. eluaastani. Proovivalimistel osales üle 50 000 noore (Prüvevalg... 2014). Tegu oli varivalimistega, mille algatas Taani noorteühenduste liit ehk Danish Youth Council. Kuna varivalimised on apoliitiline kodanikuhariduslik projekt, ei kajastunud noorte valimistulemused reaalses valimistulemustes (Varivalimised 2014). Ka Taanis pole seni ametlikult valimisiga langetatud.

Varivalimisi on korraldanud ka Soome noorteühenduste liit Allianssi, mis on varivalimisi korraldanud juba üle 10 aasta. Soomlastelt võttis eeskujuga Eesti Noorteühenduste Liit, kes korraldas Eestis varivalimisi esimest korda 2009. aastal ainult Tartus ja Tallinnas kohalike

omavalitsuste volikogude valimiste eel ja 2011. aastal üle Eesti Riigikogu valimiste ajal. 2011. aasta varivalimistel osales 2733 14–17-aastast noort. Eestis on 14–17-aastaseid noori kokku 56 983, kogu vanuserühmast moodustas varivalinud noorte osakaal 4,8 protsenti (Varivalimised 2014). Kolmandat korda toimusid varivalimised 2013. aastal, kui hääletati kohalike omavalitsuste volikogude kandidaatide poolt. 2013. aastal osales projektis 2599 13–17-aastast noort. Eestis on 13–17-aastaseid noori kokku 58 982, sellest vanusegrupist moodustas projektis osalenud noorte osakaal 4,4 protsenti (Selgusid noorte varivalimiste tulemused 2013).

Kuna enamikes maailma riikides on valimisiga 18, saab järeldada, et 16-aastane valimisiga pole maailma riikides nii levinud. Maailmas võib aga täheldada valimisea langetamise kasvavat trendi, mis on saanud alguse 20. sajandi lõpus ja 2000. aastatel. Valimisea langetamist pooldavad noorteorganisatsioonid on toonud selle toetuseks mitmeid argumente: rahvastik on vananev, noored on valimiseks piisavalt teadlikud jne. Mitmes Euroopa riigis on valimisiga langetatud kohalikel valimistel, kuid Austria on seni ainuke Euroopa riik, kus 16–17-aastased saavad osaleda ka riiklikel valimistel. Mitmes Lõuna-Ameerika riigis saavad 16–17-aastased valida riiklikel valimistel, nt Brasiilias ja Nicaraguas. On ka erijuhtumeid, näiteks langetati valimisiga Šoti iseseisvusreferendumil. Skandinaaviamaaades (Taanis, Soomes) on tehtud valimisea langetamisega seotud kodanikuhariduslikke projekte ehk varivalimisi. Neid on kolmel korral korraldatud ka Eestis. See tõendab samuti, et valimisea langetamise teema on aktuaalne ja noorteorganisatsioonid tegelevad sellega aktiivselt. See on oluline ka riiklikele ja kohalikele institutsioonidele. Kokkuvõtlikult saab öelda, et maailmas ja Euroopas on erinevaid näiteid valimisea alampiiri langetamisest ja Eesti saaks nendest kogemustest õppida.

3. UURINGU TULEMUSED JA ANALÜÜS

Uurimistöö praktilise osana korraldati 2014. aasta oktoobris küsitlus. Küsitlusele vastas 35 õpilast Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasiumi 10. klassist (tertia humanitaarist), 51 õpilast Pärnu Ühisgümnaasiumi G1A ja G1E klassidest ja 26 õpilast Pärnu Koidula Gümnaasiumi G1E klassist. Kokku vastas küsitlusele 112 õpilast.

Kokku vastas 74 tüdrukut ja 35 poissi, 3 õpilast ei avaldanud oma sugu. 105 vastanut olid enamjaolt 16-aastased, lisaks vastas viis 17-aastast ja kaks 15-aastast. Küsitluse ankeet asub lisa 1.

Küsitlust valiti täitma 10. klassi õpilased, kuna eeldati, et nad on enamasti 16-aastased. Küsitluse eesmärk oli teada saada, mida hetkel 16-aastased valimisea langetamisest arvavad ja

millised on nende teadmised Eesti ühiskonnas toimuvast. Eesmärk oli ka uurida, kui palju on 16-aastased poliitikaga kursis. Küsitlus korraldati kolmes Pärnu gümnaasiumis, et näidata gümnaasistide suhtumist ja teadmisi üldistatult terve Pärnu linna kohta. Ankeedid analüüsiti ühtselt, kuna uuringus ei mängi erinevad koolid erilist rolli.

Küsitlused tehti koolides ja paberkanalil (mitte aga elektrooniliselt interneti kaudu) kahel põhjusel. Esiteks, kuna küsitluse eesmärk oli kontrollida teadmisi, oli klassis küsitlusi jagades võimalik jälgida, et noored vastaksid ise ilma abivahenditeta. Teiseks oli niimoodi võimalik kindlustada, et vastaksid just 10. klasside õpilased.

Uurimuslikus osas püstitati hüpoteesid:

- 1) noored ise ei poolda valimisea langetamist;
- 2) noorte teadlikkus ühiskonnas ja Eesti poliitikas toimuvast pole heal tasemel;
- 3) noorte teadlikkus kohalikus omavalitsuses toimuvast pole heal tasemel.

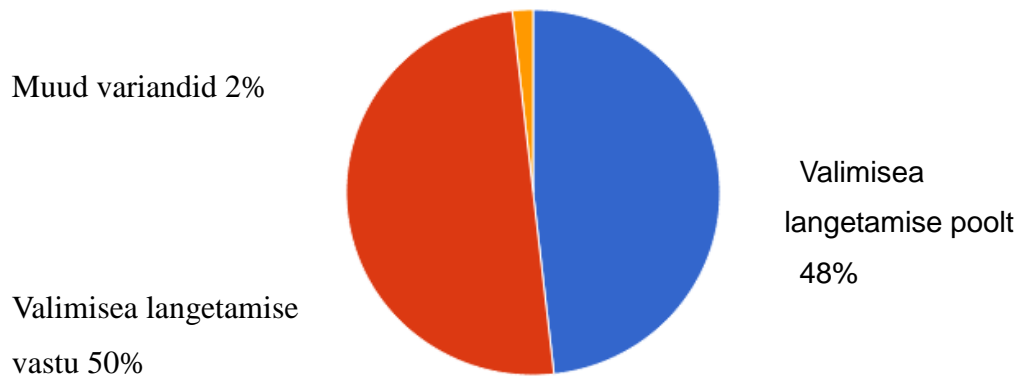
Hea tase tähendab, et vähemalt 75% vastanutest oskab õigesti vastata.

Küsitlus koostati põhimõttel, et kolm esimest küsimust hangivad taustaandmeid – vanus, klass ja sugu. Küsimused number 1 ja 2 uurisid õpilaste arvamust, kas valimisiga tuleks langetada kohalike omavalitsuste (1) ja ka Riigikogu ja Euroopa Parlamendi (2) valimistel. Nende küsimuste eesmärk oli teada saada noorte suhtumine valimisea langetamisesse. Küsimusele 1 paluti põhjendust, et saada lähemalt teada, miks nii arvati. Küsimus nr 3 uuris, kui paljud noored läheksid praegu valima, kui neil oleks see võimalus. Oli olemas võimalus oma arvamust põhjendada. Küsimusega nr 4 uuriti, kas hoitakse end poliitiliste sündmustega ja Eestis toimuvaga kursis. Küsimuses nr 5 oli võimalus täpsustada, kuidas end kursis hoitakse. Küsimuses nr 6 uuriti, kas noortel on väljakujunenud oma erakondlik eelistus. Küsimused 7–11 olid kontrollküsimused, mille eesmärk oli saada teada noorte esmased teadmised Eesti poliitikast, kuna teadlikkus ühiskonnas toimuvast on eeldus valimistel osalemisele. Küsimused 12–14 puudutasid teadmisi kohalikust omavalitsusest, kuna hetkel on arutelul valimisea langetamine just kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel. Küsimuses nr 12 uuriti, millise kohaliku omavalitsuse (linna, valla) püsielanik vastaja on. Küsimuses 13 küsiti, kes on selle kohaliku omavalitsuse linnapea/vallavanem ja küsimuses nr 14 uuriti, kes on selle kohaliku omavalitsuse volikogu esimees. Küsimuste 13–14 eesmärk oli teada saada, kui palju noored tegelikult teavad, mis nende kodu-omavalitsuse poliitikamaastikul toimub.

3.1. VALIMISEA LANGETAMINE KOHALIKE OMAVALITSUSTE VOLIKOGUDE VALIMISTEL

Valimisea langetamist pooldas 54 õpilast ehk ligikaudu 48%, vastu oli 56 õpilast ehk 50% (Joonis 1). Üks õpilane ei vastanud ja üks õpilane valis mõlemad variandid, põhjendades:

„Kuigi paljud noored on väga hästi asjadega kursis ning targad, on rohkem neid, kes ei jaga asjast matsu ning ei analüüsi oma valikuid ja nende põhjuseid.“

Joonis 1. Küsitlusele vastanute arvamus valimisea langetamisest kohalikel valimistel

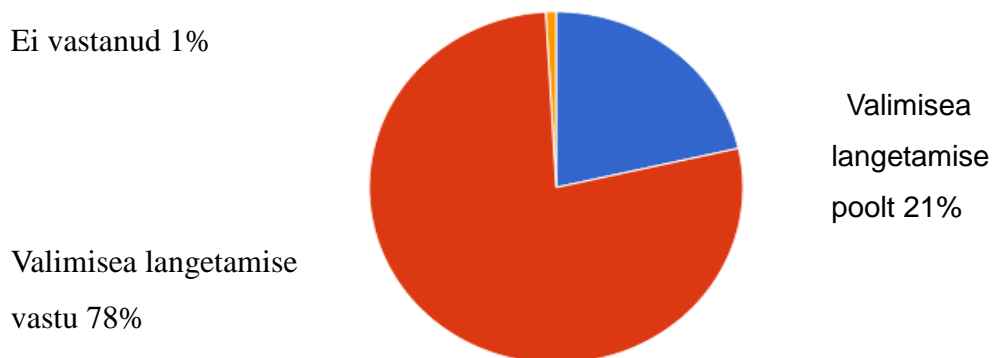
Valimisea langetamise pooldajad tõid erinevaid põhjendusi. Peamiselt peeti oluliseks, et noored saaksid sõna sekka öelda ja oma arvamust avaldada. Arvati, et 16-aastastel on juba oma arvamus välja kujunenud ja nad on piisavalt teadlikud, noored pakuksid valimistel midagi uutset, näiteks uuenduslikumat maailmavaadet. Erinevad arvamused (antud kirjaipilti muutmata): „siis saavad ka noored oma valiku teha/sõna sekka öelda“ (10 vastanut), „minu arvates on 16-aastased piisavalt vanad, et omavalitsuse valimistel osaleda“ (3 vastanut), „soovin osa võtta valimistel“ (2), „noored on sageli rohkem asjade muutmise poolt“, „nendel, kes saavad poliitikast aru, on ka võimalus meelt avaldada“, „valijaskond suureneb“, „16-aastane on piisavalt arukas, et otsustada“, „noored on ka kursis valimistega ja enamus asju puudutab ikkagist meie tulevikku“, „noortel on uuenduslikum maailmavaade“, „sest siis on lapsel juba piisavalt avar silmaring“, „nii oleks parem“, „on palju 16–18-aastaseid, kes on poliitilise poolega kursis ja sooviksid sellest osa saada“, „ma arvan, et kui noor tunneb, et tal on seda vaja, siis ta võib“, „jah, sest siis saavad poliitikast huvitatud noored juba oma ideid ja arvamusi jagada“, „oleks tore, kui ka noortel oleks veidigi rohkem õigusi. Valimised oleks hea asi“, „noortele ka võimalus“, „sest nii saame hääletada oma tuleviku eest“, „kindlasti on ka paljudel 16-aastastel välja kujunenud oma kindel arvamus“, „noored peaks saama öelda oma sõna valimistel eriti oma kodulinna“.

Valimisea langetamise vastased tõid samuti erinevaid argumente. Peamiselt arvati, et 16- ja 17-aastastel pole veel oma arvamust välja kujunenud, nad on liiga noored. 16–17-aastased ei ole vastanute arvates piisavalt valimistest huvitatud ja nad on kergesti mõjutatavad. Põhjendati oma arvamust: „Nii noored ei tohiks osaleda valimistel, nad ei tea eriti asjast/pole

oma arvamust veel“ (8 vastanut), „ei olda valmis/võimelised veel sellisteks otsusteks“ (7 vastanut), „paljud pole poliitikast huvitatud“ (6 vastanut), „kuna 16-aastased ei oska valida ning neid võidakse mõjutada“ (5), „kõik 16-aastased ei ole poliitikaga 100% kursis, osad on, aga vähesed“ (4), „sest 16-aastased on liiga noored veel selle jaoks“ (3 vastanut), „sest ma ei usu, et noored on huvitatud poliitikast ja teaksid valimistest nii palju“ (2), „kuna 16-aastased ei tea, keda valida“ (2), „meie hääled ei muuda seal midagi“, „sest noored on lihtsasti mõjutatavad ja nad ei tea eriti reaalse maailmast midagi. Nad valiksid selle, kes nende arvates on äge“, „ei pea valimist käimist veel oluliseks“, „mina küll ei oskaks praegu kedagi kindlat valida. Pigem teeksid noored seda mõtlemata ja nalja pärast“, „sest selle jaoks peaks minu arust ikka vähemalt 18-a. olema“, „18-a. saamise õigus on hea, sest 2 a. arenemist 16-st 18-ni on suur aeg“, „sest siiani paljudel 16-aastastel pole mõistust veel peas, nad teeksid seda naljaga“, „liiga vana“, „sest paljud noored selles eas ei oska niimoodi valida, „kuna 16-a on liiga noored ja mitte nii kogemuste rohked kui täiskasvanud ja nad ei tohiks veel valida!“.

Võib järeldada, et kohaliku omavalitsuse volikogude valimiste valimisea langetamise suhtes on vastanute seisukohad peaaegu võrdsed. Nii pooldajad kui vastased on toonud erinevaid argumente enda arvamuse põhjenduseks.

3.2. VALIMISEA LANGETAMINE RIIGIKOGU JA EUROPARLAMENDI VALIMISTEL
 Riigikogu ja Europarlamendi valimiste valimisea langetamise poolt oli 24 õpilast ehk 21%, vastu oli 87 õpilast ehk 78% (joonis 2). Üks õpilane ei vastanud. Võib järeldada, et noored enamasti ei soovi, et valimisiga oleks langetatud ka Riigikogu ja Europarlamendi valimistel.

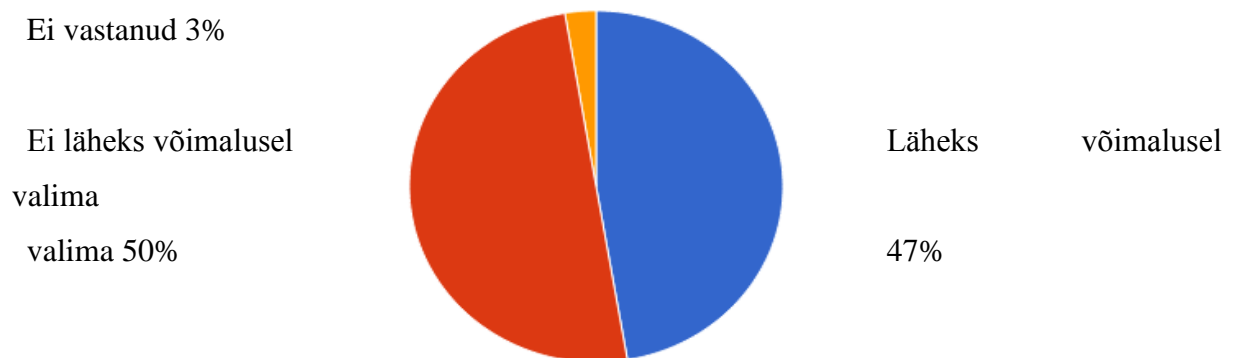
Joonis 2. Küsitlusele vastanute arvamus valimisea langetamisest Riigikogu ja Europarlamendi valimistel

Selles punktis saab täheldada märgatavat erinevust eelneva küsimusega: kui kohalike omavalitsuste volikogu valimiste valimisea langetamise osas jaotusid arvamused võrdselt, siis

Riigikogu ja Europarlamendi valimiste valimisea langetamise osas on suurem erinevus: vastaseid ligikaudu kolmveerand ja pooldajaid veerand. Selle põhjuseks võib olla, et eeldatakse, et kohalikke teemasid teatakse paremini kui üleriigilisi, või tunduvad Riigikogu ja Europarlamendi valimised tähtsamad kui kohalikud. Kahe küsimuse tulemustest võib järeldada, et valimisea langetamist pigem ei pooldata.

3.3. VALIMISTEL OSALEMINE

Kui praegu oleks vastanutel võimalus minna valima (ükskõik millistel valimistel), läheks valima 53 õpilast ehk ligikaudu 47%. Valima ei läheks 56 õpilast ehk 50%. 3 õpilast ehk ligikaudu 3% ei vastanud (joonis 3).

Joonis 3. Küsitlusele vastanute valmisolek minna võimaluse korral valima

Jah-vastanutest oli üks õpilane põhjendanud: „Otsustamine ei peaks jääma ainult vanematele inimestele“.

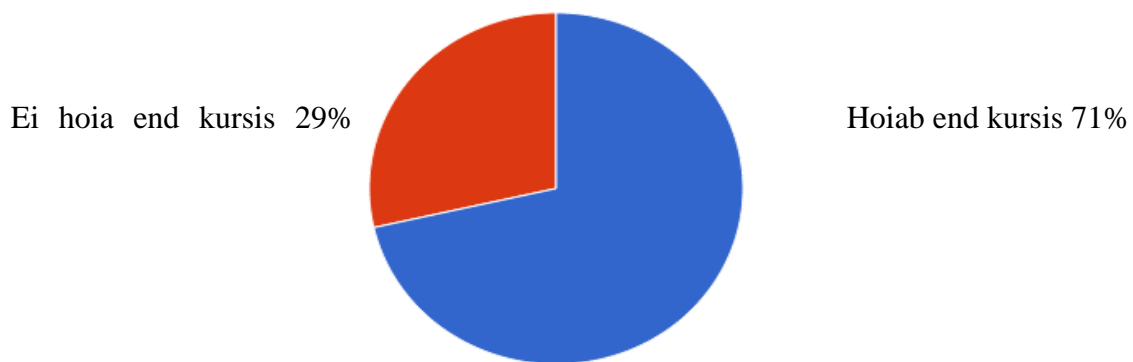
Need, kes ei kasutaks kohe võimalust valima minna, olid enda seisukohta põhjendanud erinevalt: „Ei oskaks valida“ (14 vastanut), „tunnen, et ei tea poliitikat piisavalt“ (8 vastanut), „pole huvitatud valimistest/poliitikast“ (3), „16-aastane pole veel piisavalt arukas/küps, et valida valimistel, 16-aastane ei tea veel kõigest kõike“ (3), „pole aega“ (2), „sest ma ei huvitu poliitikast ja ma ei uuri selliseid asju“ (2), „mulle ei meeldi poliitika“, „kuna olen Eesti riigi suhtes alaealine, siis näe põhjust teha seda, mis ei ole n-ö mulle mõeldud“, „see on mäng, meie hääled ei loe midagi ja nendega manipuleeritakse“, „ma lasen selle targa otsuse enda vanematel ära teha, sest ma usaldan nende otsustamisvõimet“, „praegu ei ole mul poliitikasse isu“, „ei ole toimuvaga kursis“, „ei meeldi valida“, „pole oma kindlat arvamust kujunenud“, „ma pole valija tüüpi“, „oskan paremaid otsuseid teha 18-aastasena“, „liiga noor“, „ma ei näe põhjust, miks ma peaksin juba valima“, „mind eriti ei huvita selline asi, sest niikuinii midagi

ei muutuks, erakonnad ei täida oma lubadusi“.

Kuna pooled noored on valmis valima minema, kuid pooled mitte, võib järeldada, et soov osaleda valimistel on ikkagi olemas. Noored on toonud ka palju põhjendusi, miks ei mindaks valima. Põhiliselt oleks takistuseks vähesed või puudulikud teadmised poliitikast ja huvi puudumine. Ei osataks kedagi valida. Leiti, et 16-aastased on valimistel osalemiseks siiski liiga noored.

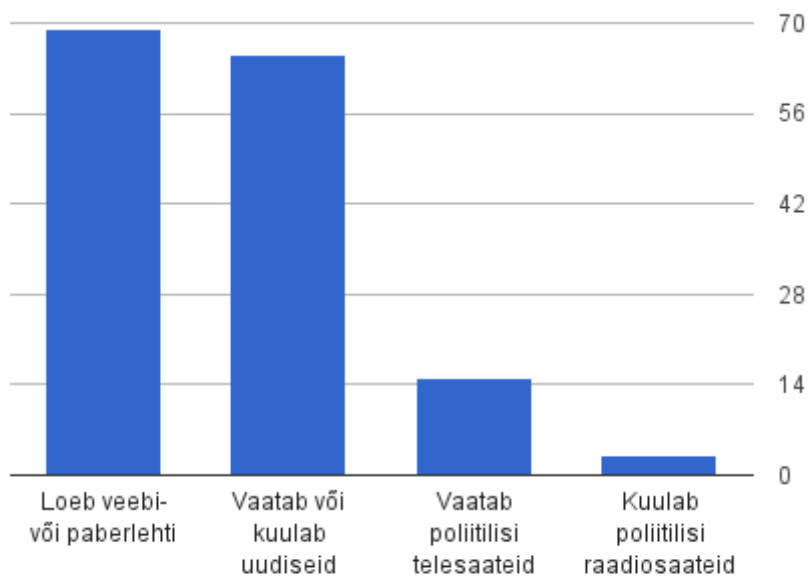
3.4. EESTIS TOIMUVAGA KURSIS OLEK

Vastanutest 80 ehk 71% leiab, et nad hoiavad ennast Eestis toimuvaga ja poliitiliste sündmustega kursis, 32 õpilast ehk ligikaudu 29% ei hoi end kursis (joonis 4).

Joonis 4. Küsitlusele vastanute kursis olek ühiskonnas toimuvaga

Veebi- või paberlehti loeb 69 õpilast ehk 62% kõigist vastanutest, uudiseid kuulab või vaatab 65 õpilast ehk 58%, poliitilisi telesaateid vaatab 15 õpilast ehk 13%, poliitilisi raadiosaateid kuulab 3 õpilast ehk ligikaudu 3% (joonis 5).

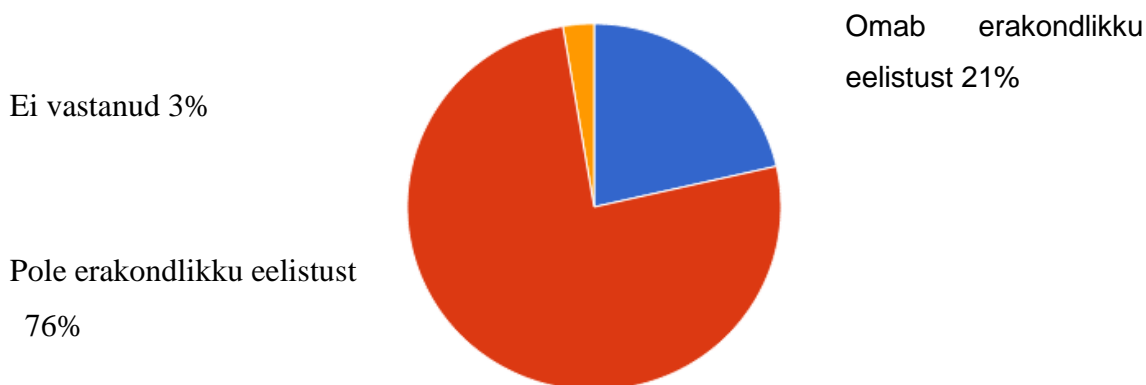

Joonis 5. Küsitlusele vastanute ühiskonnas toimuvaga kursis olemise meetodid

Kuna enamus noori (71%) hoiab end ühiskonnas toimuvaga kursis ja tarbitakse erinevaid meedialiike, siis võib järeldada, et noored on aktuaalsetest teemadest teadlikud. See võiks olla eelduseks, miks valimisiga langetada. Rohkem tarbitakse meedialiike, mis on kergemad ja kiiremad, näiteks lehtede lugemine (veebis) või uudiste kuulamine-vaatamine. Vähem vaadatakse või kuulatakse poliitilisi saateid, mis nõuavad rohkem aega ja süvenemist.

3.5. ERAKONDLIKUD EELISTUSED

Erakondlik eelistus on valimistega tihedalt seotud. Kui on olemas oma erakondlik eelistus, on lihtsam valida: on ettekujutus, millisele erakonnale oma hääl anda. Oma erakondlik eelistus on 24-l õpilasel ehk ligikaudu 21%, erakondlikku eelistust pole 85-l õpilasel ehk 76%. 3 õpilast ehk ligikaudu 3% ei vastanud (joonis 6).

Joonis 6. Küsitlusele vastanute erakondlikud eelistused

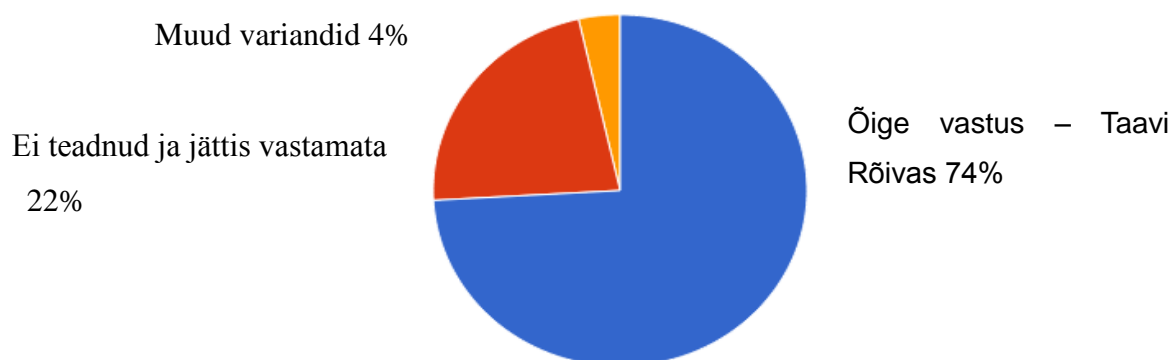
Sellest küsimusest järeldeb, et enamikel noortel pole veel oma erakondlikku eelistust välja kujunenud. Kui valimisiga langetatakse, võib see olla pärssivaks teguriks, kuna noortel tuleb kiiresti oma erakondlik eelistus välja kujundada. Põhjusteks, miks vähestel on oma erakondlik eelistus, võiks olla vähene teadlikkus Eesti erakondadest ja nende ideoloogiast või vähene elukogemus. Kuigi kohalikel valimistel on erakondade kõrval kandideerimas ka valimisliidud, on erakondlike eelistuste olemasolu oluline näitaja noorte poliitilistes teadmistes. Erakondlike eelistuste vähene olemasolu vastanute seas võib tähendada, et paljud noored ei tunne ennast veel poliitikas nii informeeritult või kindlalt, et mõnda kindlat erakonda toetada. Võib teha ka järelduse, et kuna enamusel pole kindlat erakondlikku eelistust, pole enamus noori poliitikast huvitatud.

3.6. KONTROLLKÜSIMUSED

Kontrollküsimuste eesmärk on saada teada noorte esmased teadmised Eesti poliitikast. Enamus noori väitis punktis 3.4, et nad hoiavad end ühiskonnas toimuvaga kursis. Kontrollküsimuste eesmärk on selgitada, kas olukord on tõesti nii.

3.6.1. Eesti Vabariigi peaminister

Esimeses kontrollküsimuses uuriti, kes on Eesti Vabariigi peaminister. Peaminister oli küsitluse tegemise hetkel Taavi Rõivas. Õigesti teadis seda 83 vastanut ehk 74%. Küsimuse vastust ei teadnud ja vastamata jättis 25 õpilast ehk 22% (joonis 7). Lisaks pakuti: Andrus Ansip (2 vastanut), Toomas-Hendrik Ilves (1). Üks õpilane kirjutas: „Näo järgi tean kuid nimi on ununenud. Luisa Värge mees“, mida õigeks vastuseks ei loetud.

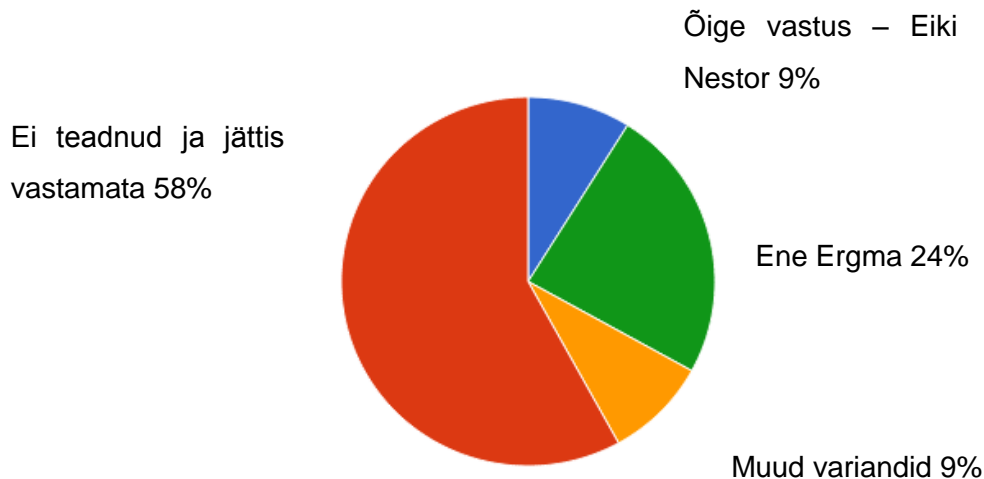

Joonis 7. Küsitlusele vastanute teadlikkus Eesti Vabariigi peaministrist

Enamik noori teadis, kes on hetkel Eesti Vabariigi peaminister. Siiski umbes veerand noortest peaministrilt ei teadnud. See tõendab, et osa noori ei ole teadlikud praegu poliitikas toimuvast ja ei ole kursis uudistega.

3.6.2. Riigikogu esimees

Riigikogu esimees on küsitluse tegemise hetkel Eiki Nestor. Õiget vastust teadis 10 õpilast ehk 9%. Lisaks pakuti: Ene Ergma (27 vastanut ehk 24%), kes on tegelikult Riigikogu endine esimees. Pakuti ka muid variante (10 õpilast ehk ligikaudu 9%): Jüri Ratas (4 vastanut), Sven Mikser (1), Tunne Kelam (1), Palo (1), Andrus Ansip (1). Üks õpilane kirjutas: „Eiki Nestor või Ene Ergma“, mida ei loetud õigeks vastuseks. Kirjutati ka: „Jüri Ratas või oli Laine Randjärv“. Ka see polnud õige vastus. Vastust ei teadnud ja lünga jättis tühjaks 65 õpilast ehk 58% (joonis 8).

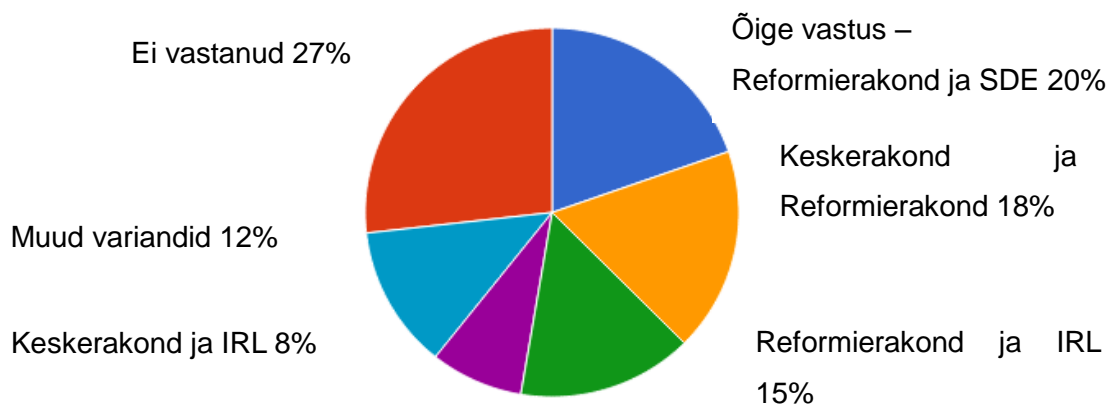

Joonis 8. Küsitlusele vastanute teadlikkus Riigikogu esimehest

Võib järeldada, et vastanute teadlikkus Riigikogu esimehest on kehvast tasemel, kuigi noored väitsid, et hoiavad end ühiskonnas toimuvaga ja poliitiliste sündmustega kursis. Veerand noori pakkus Riigikogu esimeheks endist esimeest Ene Ergmat, mis näitab, et ei olda kursis lähiajal toimunud poliitiliste sündmustega. Riigikogu esimehe kontrollküsimus näitab, et noorte teadlikkus spetsiifilisematest poliitilistest nüanssidest pole hea. Üks põhjustest, miks Riigikogu esimeest ei teatud, aga peaministrit teati, võib olla näiteks see, et peaminister figureerib rohkem meedias.

3.6.3. Valitsuskoalitsiooni kuuluvad erakonnad

Õige vastus on: valitsuskoalitsiooni kuuluvad Eesti Reformierakond ja Sotsiaaldemokraatlik Erakond (SDE). Õiget vastust teadis 22 õpilast ehk ligikaudu 20%. Lisaks pakuti palju muid variante: Keskerakond ja Reformierakond (20 vastanut ehk umbes 18%), Reformierakond ja IRL (17 vastanut ehk umbes 15%), Keskerakond ja IRL (9 vastanut ehk ligikaudu 8%), Sotsiaaldemokraadid ja IRL (3), Reformierakond (3), Keskerakond (3), IRL (2), Keskerakond ja Sotsiaaldemokraadid (1), Reformierakond, Sotsiaaldemokraadid ja IRL (1) ning Keskerakond ja ÜRO (1). Vastamata jättis 30 õpilast ehk umbes 27% (joonis 9).

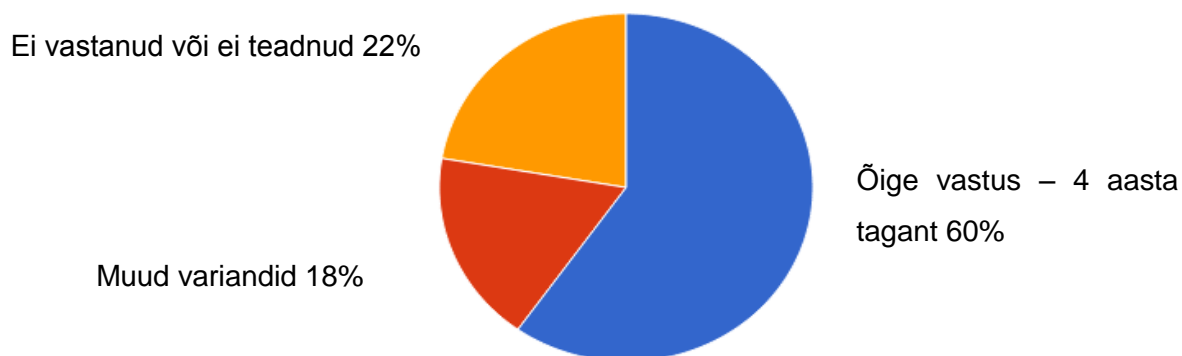

Joonis 9. Küsitlusele vastanute teadlikkus valitsuskoalitsiooni moodustavatest erakondadest

Noorte teadlikkus valitsuskoalitsioonist pole heal tasemel. Sellest järeldub, et noored pole päevapoliitikaga hästi kursis.

3.6.4. Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise sagedus

Õige vastus on, et kohaliku omavalitsuse volikogu valimised toimuvad iga nelja aasta tagant. Õigesti vastas 67 õpilast ehk ligikaudu 60%. Pakuti ka muid variante: 5 aasta tagant (10 vastanut), 2 aasta tagant (5), 3 aasta tagant (4) ja 4–5 aasta tagant (1). 25 õpilast ehk ligikaudu 22% ei vastanud või kirjutasid, et ei tea (joonis 10).

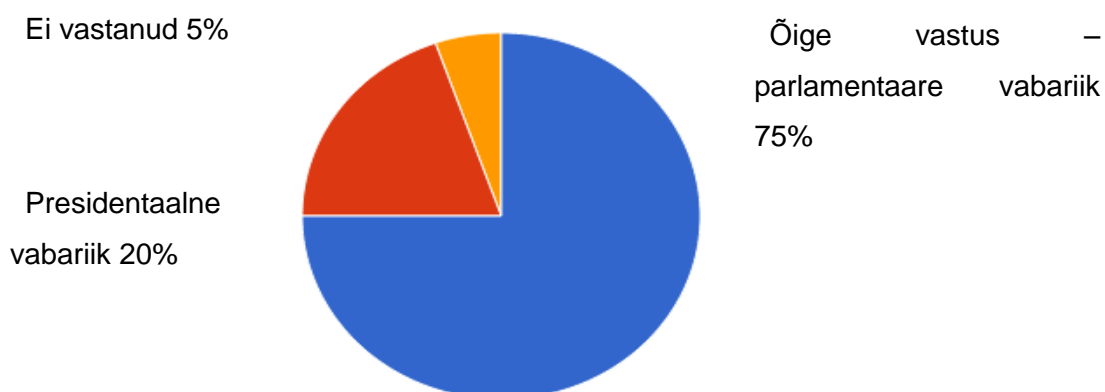

10. Küsitlusele vastanute teadlikkus kohalike valimiste toimimise sagedusest

Saab järeldada, et enamik noori teab, kui tihti toimuvad kohalikud valimised, seega on neil teadmisi kohalike omavalitsuste volikogude valimistest. See on oluline, kuna valimisiga soovitakse just kohalikel valimistel langetada.

3.6.5. Eesti valitsemissüsteemi olemus

Eestis on parlamentaarne vabariik. Õigesti vastas 84 õpilast ehk 75%. Vastamata jättis 6 õpilast ehk ligikaudu 5%. 22 õpilast ehk 20% pakkusid, et Eestis on presidentaalne vabariik (joonis 11).

Joonis 11. Küsitlusele vastanute teadlikkus Eesti valitsemissüsteemist

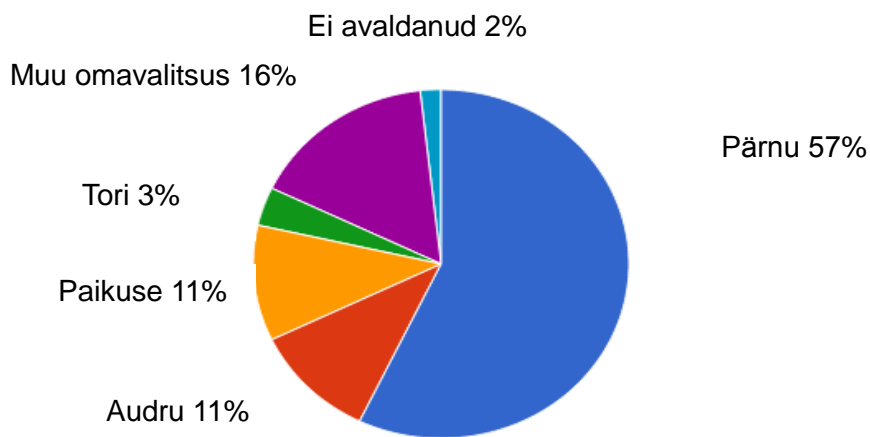
Tulemustest saab järeldada, et vastanute teadlikkus Eesti valitsemissüsteemist on valdavalt heal tasemel.

Kõigist kontrollküsimusest järeldub, et enamasti noored teavad koolis õpitud faktiteadmisi hästi (valimiste toimumise sagedus, valitsemissüsteemi olemus), aga teemadest, mis nõuavad

meediaga pidevat kursis olemist (valitsuskoalitsiooni erakonnad, Riigikogu esimees), pole teadmised heal tasemel.

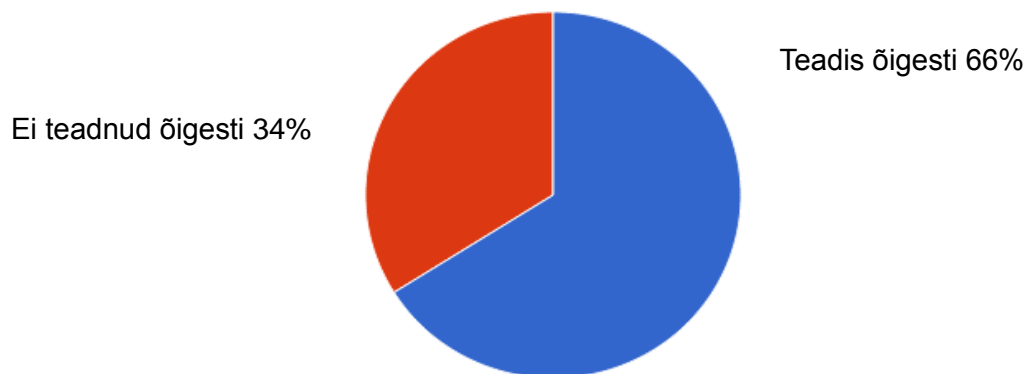
3.7. KÜSIMUSED VASTAJA KODU-OMAVALITSUSE KOHTA

12. küsimuses uuriti, millise kohaliku omavalitsuse (linna või valla) püsielanik õpilane on. Selgus, et Pärnus elab 64 õpilast ehk ligikaudu 57% vastanutest, Audru vallas 12 õpilast ehk ligikaudu 11%, Paikuse vallas 12 õpilast ehk 11%. Lisaks elab vastanuid Ares (2 õpilast), Halingas (1), Koongas (1), Kihnus (1), Saugas (2), Sindis (3), Surjus (2), Tahkurannas (2), Tallinnas (2), Toris (4), Tõstamaal (1) ja Vändras (1). Kaks õpilast ei avaldanud oma elukohta (joonis 12). Kokku elab vastanuid 15 erinevas omavalitsuses.

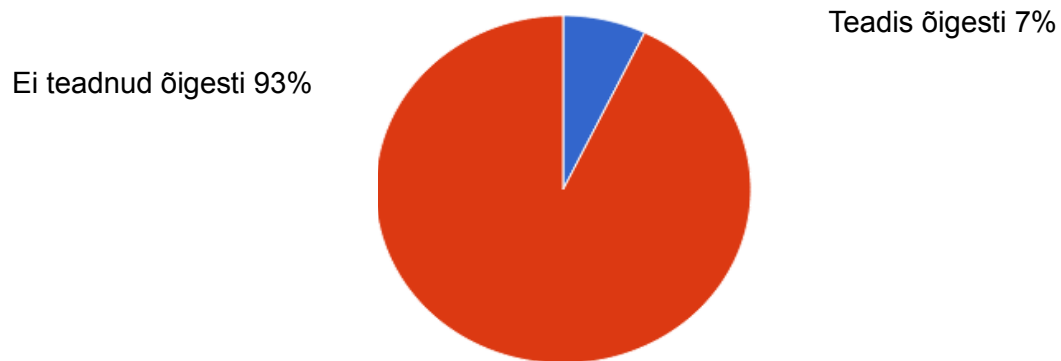
Joonis 12. Küsitlusele vastanute püsivad elukohad kohalikes omavalitsustes

Õpilastelt uuriti, kes on nende kohaliku omavalitsuse (linna või valla) linnaeapea või vallavanem. Õiget vastust teadis 74 õpilast ehk umbes 66%, 38 õpilast ehk 34% ei teadnud õiget vastust (joonis 13).

Joonis 13. Küsitlusele vastanute teadlikkus kohaliku omavalitsuse linnaeapest/vallavanemast

Ankeedis uuriti vastanutelt, kes on nende kohaliku omavalitsuse volikogu esimees. Kohaliku omavalitsuse volikogu esimeest teadis õigesti 8 vastanut ehk 7% kõigist vastanutest, volikogu esimeest ei teadnud õigesti 104 vastanut ehk 93% (joonis 14).

Joonis 14. Küsitlusele vastanute teadlikkus kohaliku omavalitsuse volikogu esimehest

Tulemustest järeldub, et vastanute teadlikkus kohalike omavalitsuste linnapeadest ja vallavanematest on heal tasemel, aga teadlikkus volikogude esimeestest on kehvast tasemel. Üldistatult pole vastanute teadlikkus kodu-omavalitsuse poliitilisel maastikul toimuvast heal tasemel. Kuna valimisea alampiiri planeeritakse langetada kohalikel valimistel, tuleks noorte teadlikkust kohalikest teemadest kindlasti tõsta, et nad oleksid teadlikud valijad.

3.8. JÄRELDUSED KÜSITLUSE TULEMUSTEST

Pärnu linna gümnaasiumite 10. klassi õpilaste seisukoht kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel valimisea alampiiri langetamise suhtes on peaaegu võrdne: pooldajaid on pea sama palju kui selle mõtte vastaseid. Valimisea langetamise vastaste peamised põhjendused olid, et noored on selles vanuses veel liiga mõjutatavad, ei huvituta poliitikast ega valimistest, teadmised pole piisavalt head ja ollakse üldiselt veel liiga noored. Valimisea langetamise pooldajad tõid samuti erinevaid põhjendusi: noored on piisavalt teadlikud ja on oluline, et nad saaksid oma sõna sekka öelda ja arvamust avaldada. Riigikogu ja Europarlamendi valimistel on valimisea langetamise poolt umbes viiendik vastanutest, enamik vastanuid on selle mõtte vastu. Seega sai esimene hüpotees (Noored ise ei poolda valimisea langetamist) tõestatud, sest valimisea langetamist pigem ei pooldata. Järeldub ka vastanute erinev suhtumine kohalikesse ja riiklikesse valimistesse (Riigikogu, Europarlament), mille põhjuseks võiks olla, et riiklikud valimised tunduvad tähtsamad või ollakse kogukondlike teemadega rohkem kursis.

Kui noortele antaks võimalus valida, läheks valima veidi alla poole küsitlusele vastanutest. Pool vastanutest ei läheks valima, kuna neil on vähesed või puudulikud teadmised poliitikast,

puudub huvi, ei osataks kedagi valida. Arvatakse, et 16-aastased on valimistel osalemiseks liiga noored. Tulemustest järeldus, et huvi valimistel osaleda on siiski olemas, kuid paljud noored pole selleks veel enda meelest valmis. Kui noored tunneksid ennast teadlikumalt, oleks valima minejate protsent kindlasti kõrgem.

Küsitlusest selgus, et enamik noori hoiab end ühiskonnas toimuvaga kursis, peamiselt loetakse lehti ja vaadatakse või kuulatakse uudiseid. Seega võiks järeldada, et noored on aktuaalsetest teemadest teadlikud, mis võiks omakorda olla põhjuseks, miks valimisiga langetada – noored oleksid teadlikud valijad. Võib täheldada ka vastuolu: 70% noortest väitis, et hoiavad ennast Eestis toimuvaga kursis, aga varem tõid valimisea langetamise vastu põhjusteks, et ei olda poliitikast piisavalt teadlikud. Seega ei ole noored enda teadmistes väga kindlad.

Küsitlusest selgus, et vaid vähestel noortel – viiendikul vastanutest – on oma erakondlik eelistus välja kujunenud. Sellest võib järeldada, et noored ei tunne ennast poliitikas piisavalt informeerituna, et omada kindlat erakondlikku eelistust.

Noorte teadlikkuse kontrollimiseks olid küsitluses kontrollküsimused. Kontrollküsimuste vastustest järeldus, et enamasti teavad noored hästi õpitud faktiteadmisi (valimiste toimumise sagedus, valitsemissüsteemi olemus), aga teemadest, mis nõuavad meediaga pidevat kursis olemist või süvenemist (valitsuskoalitsiooni erakonnad, Riigikogu esimees), pole teadmised heal tasemel.

Püstitati hüpotees, et vastanutel pole teadmised heal tasemel. Hea tase tähendab seda, et vähemalt 75% oskab vastata. Ankeedis oli viis kontrollküsimust Eesti ühiskonnas ja poliitikas toimuva kohta. Vaid ühele küsimusele vastas õigesti 75% noortest (vt 3.6.5. Eesti valitsemissüsteemi olemus). Ülejäänud kontrollküsimustele vastas õigesti alla 75% noortest, keskmine õigesti vastanute protsent viie küsimuse peale oli 47,6%. Seega sai teine hüpotees (Noorte teadlikkus ühiskonnas ja Eesti poliitikas toimuvast pole heal tasemel) tõestatud.

Küsitlusele vastanud on pärit 15-st erinevast omavalitsusest. Umbes kaks kolmandikku vastanutest teadis kohaliku omavalitsuse linnapead või vallavanemat, aga teadmised kohaliku omavalitsuse volikogu esimehest olid nõrgal tasemel. Sellest järeldub, et noorte teadmised kohalikus omavalitsuses toimuvast pigem pole heal tasemel, kuna kahele kohaliku omavalitsust puudutava kontrollküsimusele vastas õigesti keskmiselt 36,5% noortest. Kolmas hüpotees (Noorte teadlikkus kohalikus omavalitsuses toimuvast pole heal tasemel) leidis tõestust. Kuna valimisiga tahetakse esmalt kohalikel valimistel langetada, tuleks kindlasti noorte teadlikkust kohalikest teemadest tõsta.

Kontrollküsimused ja küsimused kohalikest omavalitsusest tõestasid, et vastanute teadmised

pole heal tasemel. Noored pole valimistel osalemiseks veel piisavalt teadlikud. Ka vastanud ise kirjutasid, et valimisea langetamise pooldamist või valimistel osalemist takistavad vähesed teadmised. Kui noorte teadlikkust ja huvi tõsta, suureneks kindlasti valimisea langetamise pooldajate protsent, noored oleksid informeeritumad ja rohkem huvitatud ning läheksid meelsamini valima.

KOKKUVÕTE

Töö eesmärgid – Eesti Vabariigis valimisea alampiiri kujunemise uurimine, valimisiga langetanud välisriikide uurimine ja noorte suhtumise ja teadlikkuse uurimine küsitlusega – hinnatakse saavutatuks.

Uurimismeetodid ehk kirjanduse läbitöötamine, välisriikide kogemusega tutvumine ja küsitluse läbitöötamine õigustasid end. Küsitlus andis tööle sisendi, edastas õpilaste suhtumist ja tõestas vähest teadlikkust.

Eesti Vabariigis on valimisea alampiir aastate ja erinevate riigikordade ajal erinev olnud. Valimisiga on olnud nii 20 aastat, 22 kui ka 18 aastat. Kodanikualgatusena toimunud Eesti Kongressi valimistel oli valimisiga 16 aastat. Hetkel on Eestis valimisiga nii kohalikel kui ka riiklikel valimistel 18 aastat, aga Riigikogus on lugemisel eelnõu, mille eesmärk on kohalikel valimistel valimisea alampiir 16. eluaastale langetada.

Mitmetes välisriikides on valimisiga langetatud. Austria on ainuke riik Euroopas, kus valimisiga on langetatud kõikidel valimistel, lisaks on seda teinud nt Nicaragua ja Brasiilia. Paljud riigid on valimisiga langetanud ainult kohalikel valimistel, näiteks Malta või mõned Saksamaa liidumaad. Läbi on viidud erinevaid valimisea langetamist uurivaid projekte ja varivalimisi. Varivalimisi on kolmel korral korraldatud ka Eestis. Kõik see tõendab, et valimisea langetamine on maailmas kasvav trend ja seda teemat peetakse oluliseks nii noorte kui erinevate institutsioonide poolt.

Õpilaste seisukoht kohalikel valimistel valimisea langetamisse oli peaaegu võrdne: pooldajaid oli pea sama palju kui vastaseid. Riigikogu ja Europarlamendi valimistel oli valimisea langetamise poolt umbes viiendik vastanutest, enamik vastanuid on selle mõtte vastu. Seega valimisea langetamist pigem ei pooldata, põhjusteks noorte vähene teadlikkus ja huvi. Pooled vastanutest läheksid valima, seega huvi valimistel osaleda on olemas, aga ülejäänud vastanuid takistaks varem mainitud vähene teadlikkus või huvi. See on kindlasti murekoht, millega peaksid poliitikud ja haridustöötajad tegelema: noortega tuleb tegeleda, et neil oleks ühiskonnast rohkem teadmisi ja kasvaks huvi valimistel osalemise vastu.

Enamus noori hoiab end meediaga kursis, aga teadmised ühiskonnas toimuvast polnud heal tasemel. Noored teavad hästi faktiteadmisi, aga teemadest, mis nõuavad meediaga pidevat kursis olemist või süvenemist, pole teadmised heal tasemel. Siin on jällegi põhjust noortega rohkem tegeleda, et nad oleksid teadlikumad valijad, kui valimisea langetamine jõustub.

Noorte teadmised kohalikus omavalitsuses toimuvast polnud samuti heal tasemel. See on eriti oluline, sest valimisiga soovitakse langetada just kohalikel valimistel. Noortel oleks küll soovi valimistel osaleda, aga enne tuleks teha teavitustööd.

Antud valdkonnas võiks edasi uurida, kuidas täpsemalt noorte teadlikkust tõsta: kas koolis või mujal (näiteks internetis), milliste õppemeetoditega jne. Uurida võiks ka teiste omavalitsuste noorte suhtumist ja valmisolekut valimistel osalemiseks.

Autor loodab, et töö tulemused võetakse poliitikute ja haridustöötajate poolt arvesse ning noortele tehakse enne valimisea langetamist rohkem teavitustööd. Loodetakse, et tööst on kasu ka kõigile huvilistele, keda huvitab valimisea kujunemine Eestis või valimisea langetamine välismaal.

KIRJANDUS

16 and 17 year olds vote in Jersey. 2008. <http://www.votesat16.org/news/16-and-17-year-olds-vote-in-jersey/>, (12. oktoober 2014)

16 Year Olds ... = 16 Year Olds can Vote in General Election. 2007. <http://www.gov.gg/ccm/policy-and-hr/press-release/2007/december/16-Year-Olds-can-Vote-in-General-Election.en>, (13. oktoober 2014)

5+5 teesi valimisea langetamisest. 2014. <http://www.enl.ee/et/Valimisea-langetamine/ENL-55>, (14. oktoober 2014)

Agreement ... = Agreement between the United Kingdom Government and the Scottish Government on a referendum on independence for Scotland. 2012. <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130109092234/http://www.number10.gov.uk/wp-content/uploads/2012/10/Agreement-final-for-signing.pdf>, (12. oktoober 2014)

Argentina lowers ... = Argentina lowers voting age to 16. 2012. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/southamerica/argentina/9647629/Argentina-lowers-voting-age-to-16.html>, (13. oktoober 2014)

Argentina voting age ... = Argentina voting age lowered from 18 to 16. 2012. <http://www.bbc.com/news/world-latin-america-20164573>, (13. oktoober 2014)

Brant, E. 2014. Scottish referendum: How first vote went for 16/17-year-olds. <http://www.bbc.co.uk/newsbeat/29279384>, (12. oktoober 2014)

Brazil – The Electoral System. 2014. <http://www.mongabay.com/history/brazil/brazil-the-electoral-system.html>, (14. oktoober 2014)

Ecuador... = Ecuador Final Report. Presidential and Parliamentary Elections - 26 April 2009. 2009. http://www.eods.eu/library/FR%20ECUADOR%2006.2009_en.pdf, (18. oktoober 2014)

Eelnõu menetluskäik. 2014.

<http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=b0f58e59-bf36-40e3-bbd7-3aff08428bdf&>, (21. september 2014)

EE15 = Eesti Entsüklopeedia 15. Maailma maad. 2007. Toim Aasmäe, H. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Eesti Kongress. 2014. http://www.estonica.org/et/Eesti_Kongress/, (5. oktoober 2014)

Eesti Kongressi valimiste... = Eesti Kongressi valimiste korraldamise eeskiri ja valija meelespea. Valimisringkondade nimekirjad. 1990. <http://www.ra.ee/dgs/explorer.php?tid=174&iid=110702222189&tbn=1&lev=yes&lst=2&hash=1f2a7502daefc528192a665754416785>, (12. oktoober 2014)

Eestimaa Kubermangu Ajutise Maanõukogu loomine ja tegevus. 2008. <http://www.nlib.ee/html/expo/p90/p1/17.html>, (15. märts 2015)

Eesti... = Eesti Vabariigi kolmas põhiseadus (de facto 1938-1940, de jure 1938-1992). Estonica.

http://www.estonica.org/et/Eesti_riigikord_ajaloolises_arengus/Eesti_Vabariigi_kolmas_p%C3%B5hiseadus_de_facto_1938-1940_de_jure_1938-1992/, (13. september 2014)

Eesti Vabariigi põhiseadus. 1920. Elektrooniline Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/failid/1920.html>, (9. september 2014)

Eesti Vabariigi põhiseadus. 1937. Elektrooniline Riigi Teataja, <https://www.riigiteataja.ee/failid/1937.html>, (13. september 2014)

Eesti Vabariigi põhiseadus. 1992. <https://www.riigiteataja.ee/akt/127042011002>, (28. september 2014)

ENSV konstitutsioon 1940 = Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Konstitutsioon

(põhiseadus). 1940. Tallinn: RK „Poliitiline Kirjandus“

ENSV konstitutsioon 1979 = Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi Konstitutsioon (põhiseadus). 1979. Tallinn: “Eesti Raamat”

Germany election ... = Germany election: Bremen poll sees 16-year-olds võte. 2011. <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-13489953>, (13. oktoober 2014)

Kanarik, K. 2011. Valimisea langetamine. Valitud välisriikide kogemus ja õiguslikud kaalutlused. Justiitsministeerium. <http://www.ngo.ee/sites/default/files/Valimisea%20langetamise%20%C3%B5igusliku%20regulatsiooni%20anal%C3%BC%C3%BCs.pdf>, (26. august 2014)

Kiin, S. 2000. Eesti Kongress. Nii nagu see oli. – Eesti Kongress. Siis ja praegu. Tallinn: kirjastus SE&JS, lk 17–141.

Kohaliku omavalitsuse volikogu valimise seadus. 2002 <https://www.riigiteataja.ee/akt/111072014008>, (28. september 2014)

Laskow, R. 2014. Should the U.S. Lower the Voting Age? <http://www.scholastic.com/browse/article.jsp?id=5628>, (13. oktoober 2014)

Lowering the Voting Age. 2014. <http://www.fairvote.org/reforms/right-to-vote-amendment/lowering-the-voting-age/>, (14. oktoober 2014)

Luts, P. 2014. Valitsus toetas valimisea langetamise eelnõu. <http://uudised.err.ee/v/eesti/f8ccfa48-3d80-4044-a6b2-682df33649ab>, (28. september 2014)

Madise et al = Madise, L.; Narits, R.; Schneider, H. 2012. Sissejuhatus. Lühiülevaade põhiseaduse ajaloo kohta. <http://www.pohiseadus.ee/sissejuhatus/>, (9. september 2014)

Maruste, R. 2014. Noorte hääle kuulamine tuleb kasuks. <http://arvamus.postimees.ee/2877933/rait-maruste-noorte-haale-kuulamine-tuleb-kasuks>, (17. oktoober 2014)

Menetlusse... = Menetlusse võeti eelnõu kohalikel valimistel valimisea langetamiseks. 2014. <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/menetlusse-voeti-eelnou-kohalikel-valimistel-valimisea-langetamiseks?id=68984631>, (6. september 2014)

Motion in parliament... = Motion in parliament to lower local councils voting age to 16. 2013 <http://www.timesofmalta.com/articles/view/20131120/local/motion-in-parliament->

[to-lower-local-councils-voting-age-to-16.495566](#), (27. september 2014)

Nicaragua's 1984 Elections. 2014. <http://www.envio.org.ni/articulo/2578>, (18. oktoober 2014)

Nine Good Reasond. 2014. http://www.voteat16.ie/nine_reasons, (14. oktoober 2014)

Nutt, M. 2009. Eesti parlamendi pädevus ja tegevus välissuhtlemise korraldamisel iseseisvumisest kuni põhiseadusliku korra taastamiseni. <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=13996&op=archive2>, (4. oktoober 2014)

Pajur et al = Pajur, A.; Tannberg, T.; Vahtre, L.; Ant, J.; Laar, M.; Jaanson, K.; Nutt, M.; Raag, R.; Vahtre, S.; Kasekamp, A. 2005. Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni. Tartu: Ilmamaa.

Powers, L. A. 2013. Takoma Park grants 16-year-olds right to vote. http://www.washingtonpost.com/local/takoma-park-grants-16-year-olds-right-to-vote/2013/05/14/b27c52c4-bccd-11e2-89c9-3be8095fe767_story.html, (13. oktoober 2014)

Prüvevalg ... = Prüvevalg for de 16-17-årige i 2009. 2014. <http://duf.dk/dufs-arbejde/16-aars-valgret/proevevalg-2009/>, (20. oktoober 2014)

Puur et al = Puur, A.; Uuet, L. 2010. Eesti NSV 1940.-1950. aastate valimiste materjalid rahvastikuloo allikana. – Tuna, nr 2, lk 61–82.

Radzischewski, A. F. 2012. Fernandez solidifying youth support by lowering voting age in Argentina. <http://www.washingtontimes.com/news/2012/nov/14/fernandez-solidifying-youth-support-by-lowering-vo/?page=all>, (18. oktoober 2014)

Rahvuskogu. 2015. [http://entsyklopeedia.ee/artikkel/rahvuskogu_\(eesti\)1](http://entsyklopeedia.ee/artikkel/rahvuskogu_(eesti)1), (15. märts 2015)

Riigikogu valimise seadus. 2002. <https://www.riigiteataja.ee/akt/111072014006>, (28. september 2014)

Ruusmann, A. 1997. Eesti Vabariik 1920–1940. Sisepoliitiline areng. Tallinn: TPÜ kirjastus.

Scottish independence... = Scottish independence: Referendum voting age bill approved by MSPs. 2013. <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-23074572>, (12. oktoober 2014)

Seadusandlikud kogud. 2014. <http://www.riigikogu.ee/index.php?id=31685>, (6. september 2014)

Selgusid noorte varivalimiste tulemused. 2013. <http://www.enl.ee/et/Organisatsioonist/uudiskiri/Uudised/891/pressiteade-selgusid-noorte-varivalimiste-tulemused>, (20. oktoober 2014)

States lowers ... = States lowers age of voting to 16. 2007. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/guernsey/7071293.stm>, (12. oktoober 2014)

Tiks, O. 2007. Austrias antakse 16-aastastele valimisõigus. <http://www.postimees.ee/1668803/austrias-antakse-16-aastastele-valimisoigus>, (26. august 2014)

Toots, A. 2011. Osalemine poliitikas. – Poliitika ja valitsemise alused. Kõrgkooliõpik. Tallinn: Tallinna Ülikooli riigiteaduste instituut, lk 194–211.

Valimisea langetamine = Valimisea langetamine 16-le eluaastale: poolt ja vastu. 2014. [http://www.enl.ee/UserFiles/Vote16/Vote@16%20argumendid\(L%C3%95PLIK\).pdf](http://www.enl.ee/UserFiles/Vote16/Vote@16%20argumendid(L%C3%95PLIK).pdf), (4. oktoober 2014)

Valimised Eestis. 2014. [0\[3\].js](http://0[3].js), (6. september 2014)

Varivalimised. 2014. <http://www.varivalimised.ee/valimised2013/?div=20-0#2>, (20. oktoober 2014)

Voting in Germany. 2014. <http://berlin.angloinfo.com/information/moving/voting/>, (13. oktoober 2014)

Voting in National Elections in Brazil. 2014. <http://brazil.angloinfo.com/moving/voting/>, (12. oktoober 2014)

Wall et al = Wall, J.; Birch, S.; Williams, S.; Zeglovits, E.; Saglie, J. 2013. Votes at 16: what the UK can learn from Austria, Norway and the Crown dependencies. <http://www.democraticaudit.com/?p=1536>, (18. oktoober 2014)

White, Isobel. 2014. Voting age. www.parliament.uk/briefing-papers/sn01747.pdf, (12. oktoober 2014)

Who can vote... = Who can vote in the referendum? 2014. <https://www.scotreferendum.com/questions/who-can-vote-in-the-referendum/>, (12. oktoober 2014)

8. Kes on Riigikogu esimees?

9. Millised kaks erakonda kuuluvad hetkel valitsuskoalitsiooni?

.....

....

10. Mitme aasta tagant toimuvad Eestis kohaliku omavalitsuse valimised?

11. Kas Eestis on parlamentaarne või presidentaalne vabariik?

12. Millise kohaliku omavalitsuse (linna, valla) püsielanik Sa oled?

13. Kes on selle kohaliku omavalitsuse linnapea/vallavanem?

14. Kes on selle kohaliku omavalitsuse volikogu esimees?